

ANADOLU'DA BİR İLHANLI VALİSİ: DEMİRTAŞ NOYAN (1314-1328)

Kemal Ramazan HAYKIRAN*

ÖZET

Demirtaş Noyan, İlhanlıların Anadolu'daki hakimiyetinin önemli simalarından biridir. Demirtaş Noyan, gerek İlhanlı beylerbeyi Emir Çoban'ın oğlu olması gerekse kişilik özellikleri ve faaliyetleri dolayısıyla İlhanlılar tarihinde önemli bir şahsiyettir. Anadolu'ya genel vali olarak atanmış burada dirlilik ve düzeni sağlamış kudretli bir vali olması sebebi ile kendine güveni gelmiş ve merkeze isyan ederek bağımsızlığını ilan etmiş fakat bu isyanı bizzat babası olan Beylerbeyi emir çoban tarafından bastırılmış affedilerek tekrar Anadolu genel valisi olarak atanmıştır. Ancak babası Emir Çoban'ın İlhanlı sultanı Ebu Sa'îd Bahadır Han tarafından öldürülmesi ve Çobanlı ailesinin İlhanlı sarayından tasfiye edilmesinin ardından sıranın kendisine geleceğini düşünmüş ve Memlûk Sultanına sığınmıştır. Fakat Ebu Sa'îd Bahadır Han'ın Memlûk Sultanı el-Melik en-Nâsır ile antlaşması neticesinde burada idam edilerek Ebu Sa'îd'in elçilerine teslim edilmiştir. Elinizdeki makalenin yazılma amacı 1243 tarihinden itibaren başlayan ve 1335 tarihinde Ebu Sa'îd Han'ın ölümüne değin ortalama bir yüzyıl süren Anadolu'daki Moğol hakimiyetinin en önemli simalarından olan ve dindarlığı ve hakkaniyeti ile diğer Moğol valilerinden ayrılan hatta bu özelliği ile Anadolu Türkmenleri tarafından "Adil Padişah" ünvanı ile anılan Demirtaş Noyan'ın kişiliğini hayat hikayesini aktarmak ve devrinde Anadolu'da yaşanan siyasal olayları değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Emir Çoban, Demirtaş Noyan, Anadolu Genel Valiliği, Ebu Sa'îd Bahadır Han, İlhanlı, Türkmenler.

A Governor of Ilkhans in the Anatolia: Demirtaş Noyan (1314-1328)

ABSTRACT

Demirhan Noyan is an important figure in the history of Ilkhanids in Anatolia as he was both the son of the governor, Emir Chupan, and due to his personal characteristics and activities. As he was a powerful governor appointed to Anatolia to bring order to the region, he gained a great self-confidence and rebelled against the central government. His rebel was subdued by his own father, Emir Çoban, and then he was forgiven and again appointed to Anatolia as governor. But when his father was killed by Ilkhanid sultan, Abu Sa'îd Bahadır Khan, and his family was deported from the palace, he thought that he would have the same destiny as his father and demanded asylum from the kingdom of Mamlûk. However, Abu Sa'îd Bahadır Khan agreed with Mamlûk sultan, Al-Melik an-Nâsır, and he was hanged in Egypt. The purpose of this article is to tell the life story of Demirtaş Noyan who was one of the most important figures of Mongol domination in Anatolia lasting nearly 100 years from 1243 to 1335. He was different from the other Mongol governors due to his piety and justice and he was called "Just Sultan" by the

* Araş. Gör., Muğla Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı.

Anadolu’da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)

Anatolian Turkmens. Moreover, the article aims to evaluate the political events taking place in Anatolia in this period and accordingly make some contributions to the knowledge on the period.

Key Words: Amir Chupan, Demirtaş Noyan, Anatolian Governor, Abu Sa’id Bahadır Han, Ilkhanids, Turkmens.

İlhanlılar, oluşturdukları idari taksimat ile Anadolu’nun büyükçe bir alanını “Anadolu Genel Valiliği” olarak bir idari ünite altında toplamışlardı. Bu valiliğin Ebu Sa’id döneminden önceki valisi İrencin Noyan’dı (Sümer,1970:81). İrencin Noyan, Olcaytu Han tahta geçer geçmez ataması yapılan ilk vali oldu. İrencin Noyan, Cengiz Han soyundan gelmekteydi ve Olcaytu Han’ın da dayısı oluyordu (,1996:636). İrencin Noyan, Han’a yakınlığından ve akrabalığından aldığı kudret ile Anadolu halkına çok sert davranmaktaydı. çok ağır vergiler yükleyen İrencin Noyan, vergilerini ödeyemeyen halka ağır cezalar veriyordu. Kimi zaman bu cezalandırmaların sonucu ölüm oluyordu (Turan,1996:636). 1305 senesinde bu göreve getirilen İrencin Noyan’ın bu keyfi ve gaddar politikası Anadolu Türkmenlerinde Moğollara karşı duyulan kin ve intikam duygusunu körüklemişti. Selçuklu tahtının İlhanlılar hakimiyeti altında bağımsızlığını yitirmesi üzerine Türkmen boyları, Selçuklu’dan bağımsız hareket etmek durumunda olduğunu anlamışlardı. 1277 yılında Karamanoğulları’nın önderliğinde Moğol hakimiyetine karşı ayaklanan Türkmenler, Memlûk hükümdarı Baybars’ı Anadolu’ya yardıma çağırılmışlardı. Baybars Moğolları Anadolu’da yenmişti. Bu durum bir nebze de olsa Moğol ordularına zarar vermiş ve Türkmenleri rahatlatmışsa da Anadolu Oğuzları bu isyanın bedelini çok pahalı ödemişlerdi. Abaka Han, otuz bin kişilik ordusunu Anadolu Türkmenlerinin üzerine salmıştı. Bu hareketin neticesinde pek çok Türk Beyi büyük zarara uğramıştı (Sümer,1970:39-40). İşte bu acı tecrübenin ardından Anadolu Türkmenleri İlhanlılara karşı organize bir girişimde bulunmaktan çekinir olmuşlardı. Ancak İrencin Noyan’ın yukarıda sözü edilen zalimane yönetimi Anadolu insanın sınırlarını zorlamış ve İrencin Noyan’ın döneminde Türkmen isyanları yeniden baş gösterir olmuştu. Bu durum Sultaniye’yi de rahatsız ediyordu (Turan,1996 :638-638). Anadolu’da önceleri Selçuklu’nun emrinde uç beyliği konumunda olan daha sonra Moğolların gelişiyile siyasi olarak Selçukluların Moğolların hakimiyetine girmesiyle Moğol tahakkümü altında kalan Türkmen beyleri bu durumdan hiç hoşnut değillerdi. Fırsatını buldukları her durumda Moğol yönetimine karşı gelmekteydiler. Bu dönemde Anadolu’da Türklüğü temsil eden beylikler; Germiyanogulları, Hamidoğulları ve Candaroğulları, Karamanoğulları’nın önderliğinde Olcaytu Han’ın yaşlılığını da fırsat bilerek harekete geçmişler İrencin Noyan’ın zulme dayalı yönetim anlayışını da Türkmen zümreleri üzerinde propaganda aracı olarak kullanmışlar ve hem vergi vermeye başlamışlar hem de Moğol yönetimine karşı mukavemette bulunmaya başlamışlardı (Uzunçarşılı,1967: 602). Duruma hakim olmak için

kalabalık bir ordu ile Anadolu'ya doğru yola çıkan İlhanlı Beylerbeyi Emir Çoban, 714 Rebiüevvel yani 1314 Haziran'ında Anadolu'ya varmıştı. Burada Sivas ile Erzincan arasında kalan, "Karanbük"(Aksarayî, Müsamere'tül- Ahbar, çev, Mürsel Öztürk:251) dolaylarında kendine bir karargah kurdu(Smith,200:56) ve Türkmen beylerine haber göndererek, her birinin buraya gelip bağlılığını bildirmelerini istedi. Tam da bu sıralarda Karamanoğulları Konya'yı işgal etmişlerdi. Bu haberi alır almaz Konya üzerine yürüyen Emir Çoban, 714 senesi Ramazan'ında yani 1314 Aralık'ında Konya'yı Karamanoğullarının elinden aldı (Aksarayı'nin Müsameret'ül-Ahbar'ına dayanarak tespit edilen bu tarih Tarih-i Olcaytu'da da 714 olarak görülürken Anonim Selçukname'de 715 (1315) olarak görülmektedir (Uzunçarşılı,1967: 94). Bunun sebebi ise yılın son aylarına denk gelen kuşatmanın bir iki ay sürmesi ve haberin de saraya ulaşınca kadar da bir o kadar zaman geçmiş ve dolayısıyla da artık yeni yıla girilmiş olmasıdır (Turan,1996 :639, dnt.63). Emir Çoban'ın bu başarılı manevrası üzerine Moğol hakimiyetini tanımak zorunda kalan Türkmen beylerinin hepsi Karanbük'teki karargahta hazır bulundular ve itaatlerini bildirdiler (Aksarayı :252). Bu bağlılık bildirme kabulünde Sis'te (Kozan) bulunan Ermeni Krallığı'nın Tekfuru da hazır bulunmuştu (Aksarayı: 252). Ülkede dirlik ve düzeni sağlamak için bir yıldan fazla bir süre Anadolu'da kalan Beylerbeyi Emir Çoban, işleri yoluna koymuş ve Türkmen isyanını bastırmıştı. Yapılan değerlendirmede bu isyanın müsebbibi olarak İreçin Noyan'ın baskıcı ve katı politikası tespit edilmiştir. Bunun üzerine İreçin Noyan'ın Anadolu genel valiliği görevine son verilmişti. Emir Çoban, Bîlad-ı Rum'u düzene soktuğuna inandıktan sonra valiliğin merkezini Kayseri yapmış Oğlu Demirtaş Noyan'ı İreçin Noyan'dan boşalan Anadolu genel valiliğine atayarak Anadolu'yu terk etmiştir (Aksarayı:252-253); Faruk Sümer ise bu konuyla ilgili olarak Akasarayı'nin aktardığının tersine ancak Konya'yı zaptettikten sonra Karanbük'te kışlayabileceği ihtimalini belirtir. Ayrıca o, bu olayın Aksarayı'nin tezkiresinde Ebu Sa'îd devrinde yaşanmış gibi gösterilmesini de yanlış bulur ki olayın meydana geliş tarihi de Sümer'i haklı çıkarmaktadır (Sümer,1970:81).

DEMİRTAŞ NOYAN'IN KİŞİLİĞİ

Demirtaş Noyan, İlhanlılar'ın Beylerbeyi Emir Çoban'ın ikinci oğluydu. Emir Çoban'ın Demirtaş'tan başka iki oğlu daha vardı bunlar; Demirtaş'ın büyüğü Bayram, küçüğü ise Dımaşk Hoca idi. Tarihi kayıtlar, Demirtaş'ın Gazan Han'ın Şam seferinden bir yıl kadar önce doğduğunu bildirmektedir (Uzunçarşılı,1967 :662). Bu bilgiden hareketle Mahmud Gazan Han'ın Şam seferinin H.699(1300) senesinde meydana geldiğini hatırlarsak Demirtaş Noyan'ın H.697 - 698 (1298-1299) yılları arasında doğmuş olması

Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)

gerekmektedir. Buradan anlaşılın ş u ki o, Anadolu genel valisi olduğunda 16-17 yaşlarındaydı (Melville,1999:8).

Demirtaş, kendisini ilk defa Gazan Mahmud Han'ın 1303 tarihinde düzenlediği ve Çobanlıların neredeyse tamamın katıldığıının anlaşıldığı bir av partisinde göstermiştir. O 1314'lü yılların başına kadar Sultaniye'de babasının yanındaydı. Demirtaş Noyan; kahramanlığı, cesareti ile nam salmıştı ve asker arasında da sevilen bir şahsiyetti. Ayrıca Demirtaş Noyan, dindarlığı ve adaletiyle de övülen bir beydi. Onun valiliği zamanında Anadolu'da dirlik ve düzen sağlanmış ve Anadolu halkı refaha ulaşmıştır. O, dindarlığı ve adaleti sayesinde çok sevilmiş Anadolu'da el üstünde tutulmuştur (Uzunçarşılı,1967:662).

VALİLİĞİNİN İLK YILLARI

Demirtaş Noyan, Anadolu valisi yapılırken yanına divan işleri ile ilgilenmesi amacıyla Vezir Reşidüddin'in oğlu Celaledin Hoca verilirken İlhanlı bürokrasisinin önemli isimlerinden Emir Seyfeddin Razi'de vali muavini olarak görevlendirilmişti (Sümer,1970: 81). İrencin Noyan'ın baskıcı yönetiminden sonra Demirtaş'ın adaletli yönetim anlayışı ve idari disiplini Anadolu'da uyanan Türkmen hareketini yatıştırmış hatta Demirtaş nezdinde Moğol yönetiminden memnuniyet duyulmaya başlamıştı.

Demirtaş, Bilad-ı Rum'da işleri yoluna koymaya başlamışken Sultaniye'de Çobanlı ailesi için işlerin pek yolunda gittiği söylenemezdi. Bu arada İlhanlı Sarayında Muhammed Hüdabendi Olcaytu vefat etmiş yerine oğlu Ebu Sa'îd Bahadır Han İlhan olmuştu. Ebu Sa'îd'in saltanatının ikinci yılına denk gelen 1319 senesinde Emir Çoban büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalmıştı. Emir Çoban'ın gücünden rahatsız olan emirler vardı. Bu emirler gizliden Ebu Sa'îd'in de desteğini almışlardı. Çünkü Ebu Sa'îd'de hükümdar olmasına rağmen gerek yaşının küçük olmasından gerekse Emir Çoban'ın devlet üzerinde etkinliğinden ve kudretinden dolayı kendisini Emir Çoban'ın hükümranlığı altında hissediyordu(Uzunçarşılı,1967: 604). Ebu Sa'îd Han, bir gün bu sıkıntısını Kurumişi, İrencin Noyan ve Emir Tokmak'a açtı. Bu emirler içinde özellikle İrencin Noyan ve Kurumişi'nin Emir Çoban'a özel bir kını vardı. Çünkü Emir Çoban, İrencin Noyan'ı Anadolu genel valiliğinden azlederek Diyarbakır valiliğine sürdürmüştü. Kurumişi ise Kirayeler'dendi ve bu aile Çobanlılardan pek hoşlanmazdı. İşte bu şartlar altında Sultan'ın sıkıntısını duyan Noyanlar, heyecanlandılar ve anında Sultana eğer emir buyurursa Emir Çoban'ı öldürebileceklerini arz ettiler (Melville,1999:12). Ebu Sa'îd'de Emirlere muvafakat verdi. Sarayda bu işler olurken Emir Çoban, Hazar Denizi kıyısında Derbent meselesiyle ilgileniyordu. Buradaki işleri yoluna koyduktan ve İran'a yürümeye hazırlanan Özbek Han'ı durdurmaya muvaffak

olduktan sonra Gürcistan'a yürümeye hazırlanıyordu. Bu durumu fırsat bilen Emir Çoban'ın düşmanları Kurumişi Noyan'ın emrinde bulunan ve Gürcistan yakınlarında bulunan "Sör Mari"(Aras Nehri kıyısında bulunan bu şehir Ağrı Dağı'na 6 fersah uzaklıktadır. Sonradan buraya "Sürmeli" denilmiştir) (Uzunçarşılı,1967: 605) şehrinde Emir Çoban onuruna bir ziyafet düzenlemeyi düşündüler. Pahalı hediyeler göndererek onu ziyafete çağırdılar. Emir Çoban da bu daveti kabul etti (Uzunçarşılı,1967:604). Davet edildiği yere doğru yola çıkmıştı. Fakat yolda Emir Kurumişi'nin adamlarından olan Aktay Ali isminde biri gizlice Emir Çoban'ın yanına gelerek kendisine karşı düzenlenecek olan suikastı bildirdi. Bunun üzerine Emir Çoban, hiç kimseye durumu belli etmeden yanına yalnızca oğlu Emir Hasan'ı alarak oradan uzaklaştı. Bütün ağırlıklarını orada bırakmıştı.

Kurumişi; Tatar, Gürcü ve Acemlilerden oluşan on bin kişilik kuvvetli bir süvari birliği ile Emir Çoban'ın karargahını kurduğu yere geldi. Emir Çoban'ın adamlarına onu sordu. Adamlar Emir Çoban'ın çadırında olduğunu söylediler. Bunun üzerine Kurumişi kılıcını çekerek Çoban'ın çadırına hücum etti. Onun bu hareketini gördüğünde durumun farkına varan Çoban'ın adamları, Kurumişi'ne karşı mukavemette bulundular. Bunun üzerine aralarında çarpışma başladı. Bu çarpışmanın neticesinde her iki taraftan toplam üç yüzden fazla asker öldü. Neticede Kurumişi çadıra girmeyi başardı. Emir Çoban'ı çadırda bulamayan Kurumişi çok sinirlendi. Emir Çoban'ın mallarını yağmalattı arkasından da adamlarına Çoban'ı bulmaları için emir verdi. Fakat Çoban bulunamadı. Bu esnada Emir Çoban olay yerinden oldukça uzaklaşmış ve "Merend" kasabasında saklanmıştı. Buranın valisi Emir Çoban'ı karşıladı ve silahlandırıp at verdi (Uzunçarşılı,1967 : 605). Kendisinde Çoban'ın yanına katılarak birlikte Tebriz yakınlarında bulunan "Sofular" köyüne geldiler. Babasının başının dertte olduğunu öğrenen Demirtaş Noyan, Bîlad-ı Rum'dan kalkarak kuvvetli ve kalabalık bir ordu ile babasına yardıma gelmişti. Bu arada İlhanlı Sarayına da Emir Çoban'ın Tebriz yakınlarında olduğu istihbaratı çoktan ulaşmıştı. Vezir Taceddin Ali Şah, bin kişilik bir süvari birliği ile Emir Çoban'ın yanına geldi. Ayrıca Çoban'ın gelişinden memnun olan ve bunu göstermek isteyen Tebrizliler, onu karşıladılar ve adına çadır kurdular. Emir Çoban, Tebriz'de bir gece kaldı. Daha sonra ise vezir Ali Şah'ın refakatinde Sultaniye'ye doğru yola çıktılar. Ali Şah, Emir Çoban'dan önce Sultaniye'ye girdi. Ebu Sa'id'in huzuruna çıkarak Sultan ile görüştü. Çoban'ı müdafaa etti. Sultana karşı onu övdü. İrencin ve Kurumişi'nin aleyhinde konuşarak İrencin'in Ebu Sa'id'in hanlığını tanımadığını ve kendisini hanlığa daha layık gördüğünü ima eden beyanlarda bulundu. Bu söz üzerine Ebu Sa'id'in kanaati hemen değişti ve Emir Çoban'a karşı yumuşarken İrencin Noyan'a karşı tavır sertleşmeye başladı. Bu gelişme üzerine Ebu Sa'id, Emir Çoban'ı huzuruna çağırttı. Çoban huzura gelerek ağlamaya başladı ve bağlılığını bildiren

Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)

ifadelerle Sultan'dan af diledi. Bunun üzerine Ebu Sa'id, Çoban'ı bağışladı ve düşmanlarından intikam alması için izin verdi.

İttifak halindeki emirlerin amacı aynı anda hem Demirtaş'ın hem de babası Emir Çoban'ın işini halletmektir. Bu amaçla Emir Çoban'a karşı bu oyun oynanırken merkezden gelen emir üzerine Demirtaş'a da saldırıldı. Demirtaş'ın emrinde olan ama ondan hoşnut olmayan emirler Demirtaş'a suikast hazırladılar. Demirtaş'ın üzerine yürüyerek onu öldürmek istediler. Fakat O bu cendereden kurtulmayı başardı ve bir kaleye saklanarak canını kurtardı. Daha sonra durumu düzelen Demirtaş, kendisine bu girişimi yapan bütün beyleri öldürttü. Ardından da yukarıda da belirttiğimiz gibi Tebriz'e babasının yardımına gitmişti.

Çobanların başına gelen bu felaket böylece atlatılmıştı. Demirtaş Noyan'da Memâlik-i Rum'a dönmüş ve dirliği kurmak için başladığı işlere aynı hızla devam etmişti. Demirtaş, 1321 yılında Kilikya Ermenileri'nin üzerine yürümüştü. Ermenilere karşı zafer kazanmak için Memlûk Sultanı el-Melik en-Nâsır b. Kalavun'dan yardım istedi. O, Kalavun'a hediyeler göndererek "Ayas"ın zapt etmek için Memlûk Sultanını ikna etmeye çalışıyordu (Uzunçarşılı,1967:623-624) O, Sultan'a gönderdiği mektupta: "*Hepimiz Müslümanız, Bize layık olan nusret-i din üzere müttefik olmaktır. Bu hususta düşmana karşı olmamız ve Ermenileri tedip eylememiz lazım gelir. Onları bize sadık bırakmağa muvaffak olursak bu geçitlerden gidip gelecek olan halk, tüccar ve hacılar ferah ve serbest gelip giderler aramızdaki dostluk devam ederse düşmanlık bertaraf olur*" diye yazmıştı (Uzunçarşılı,1967: 623- 624). Memlûk Sultanı bu teklifi kabul etti. Sonra 1321 (Bu tarih ile ilgili bazı kaynaklar 1323 tarihini de verirler ancak Ebul Fida'nın Takvim-i Buldan'ında geçen tarih 1321'dir. Ebul Fida'nın verdiği tarih hem gün ve ay vererek daha ayrıntılıdır hem de kanaatimizce daha güvenilir bir kaynaktır. (Takvim-i Buldan, 722 senesi vakayı arasında c. 4 s. 94) senesinde Moğol ve Memlûk askerleri Sis üzerine yürüdüler ve Ayas'ı zapt ettiler.

Demirtaş Noyan, valiliğinin ilk yıllarında Anadolu'da dirlik ve düzenlik sağlamak için var gayretiyle uğraştı. Bu işte de oldukça başarılı oldu. Yukarıda bahsettiğimiz hadise belli bir süre bir buhran ortamı yaratırsa da bu geçici olmuş işler yoluna girdikten sonra Demirtaş Anadolu'da yeniden hakimiyetini benimsetmeye başlamıştı. Emir Çoban 1314 tarihinde Anadolu'ya geldiğinde Konya'yı Karamanoğulları'nın elinden almıştı. Fakat 1319'da emirler arasında meydana gelen yukarıda anlatılan iç çatışma ve Demirtaş'ı hedef alan saldırı dolayısıyla Demirtaş'ın Anadolu'da müstahkem bir hisara saklanmasından faydalanan Karamanoğulları bu tarihte Konya'yı yeniden ele geçirmeyi başarmışlardı. Üzerindeki tehdidin sonra ermesi ve hakimiyeti yeniden kurmasının ardından Demirtaş, 1323 yılında Konya üzerine yürümüş ve bu şehir Karamanoğulları'dan geri almıştır (Uzunçarşılı,1967:624).

Demirtaş, Anadolu'da faaliyet gösteren tüm Türkmen beylerine hakimiyetini tanıtmıştı. Bunu sağlarken bazen çok sert askeri tedbirlere başvuruyordu. Bazen de siyaset bilgisini kullanıyordu. Böylelikle Anadolu'da düzeni sağlamıştır. O Anadolu'da görev yapan diğer Moğol valilerinden farklı olarak sert ve katı yönetim anlayışının yanında adaleti temel alan bir yaklaşıma sahipti. Dindarlığıyla da ün yapan Demirtaş, adaletli yaklaşımı ve hakkaniyetli vergi politikası özellikle de askerlerin ve devlet memurlarının keyfi muamelelerini yasaklamasıyla halkın büyük övgüsüne mahzar olmuş ve Demirtaş için "Adil Padişah" lakabı takılmıştı(Aksarayi:252).

DEMİRTAŞ NOYAN'IN İSYANI VE EMİR ÇOBAN'IN ANADOLU'YA GELİŞİ

Demirtaş Noyan, 1319'da babasının ve kendisinin başı derde girdiğinde bir kurtuluş çaresi olarak Memlûk Sultanı El-Melik en-Nâsır Muhammed'e elçi göndermiş kendisinin ve babasının durumunu anlatarak, Sultan'dan yardım istemişti. Demirtaş gönderdiği mektubunda asker ve silah yardımı istemiş ve Düşmanla beraber savaşalım demiştir. Karşılığında ise Bilad-ı Rum'u Memlûk ülkesine bağlamayı ve kendisinin de Memlûkler'in Anadolu valisi olmasını önermiştir (Ebul Fida, Takvim-i Buldan, C.IV: 84). Daha sonra Demirtaş ve babası kendi imkanları ile içinde buldukları durumdan kurtulunca Mısır'dan gelecek yardıma ihtiyaç kalmamıştı. Ancak babasına ve kendisine karşı yapılan ve Sultan'ında gizlice destekçisi olduğu bu hareket Demirtaş'ı çok etkilemiş ve Sultaniye'ye karşı bakışını değiştirmişti. Zaten Anadolu'da yarı bağımsız merkezden kopuk bir yönetim mekanizması işliyordu. Demirtaş'ın emri altında Türk ve Moğol kökenli askerlerden oluşan kalabalık bir ordu vardı. Bütün bu şartların farkında olan ve kendini merkeze bağlı hissetmeyen Demirtaş artık bağımsızlığını ilan etmek için uygun bir fırsat kolluyordu. Etrafındaki emirler ve ulema, Demirtaş'ı bağımsızlığını ilan etmesi için teşvik ediyordu(Spuler,1987:139). Demirtaş'a biat eden ve onun bağımsız bir bey olmasını isteyen ulemanın başlıcaları; Necmeddin Tabesi, Şeyh Zade-i Tokadi, Kayseri Hatibi Zahirüddin, Şeyh Nasır Sufu, Mevlana Emir Hasan Tayyib, Niğdeli Kadı, Şahab, Vaiz Hüsameddin Yarcan'dı (Arif Çelebi, C. I, s: 485). Fakat Konya Mevlevihanesi Şeyhi Abid Çelebi Demirtaş'a biat etmemişti. Bu durumdan rahatsız olan Demirtaş, Abid Çelebi'nin Konya'yı terk etmesini istemişti bu iş içinde Eratna Bey'i görevlendirmişti. Eratna Bey, Abid Çelebi'yi Demirtaş'a biat etmelerini tavsiye etmesi için uç beyleriyle görüşmeye gönderildi. Ancak o bu görevi de kabul etmemişti sonra Eratna Bey, Abid Çelebiye kendi selameti açısından bir müddet Konya'da bulunmamasının daha iyi olacağını tavsiye etti bunun üzerine Abid Çelebi, Konya'dan ayrıldı (Arif Çelebi, C.I.: 489).

Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)

Etrafındaki desteğin verdiği ruh haliyle kendini oldukça güçlü hisseden Demirtaş merkez ile olan ilişkilerini iyiden iyiye gevşetmişti. Artık merkezi ciddiye almayan Demirtaş ne merkeze gitmesi gereken paraları gönderiyor ne de merkezde düzenlenen ve protokol gereği katılması gereken davetlere katılıyordu. Hatta Eb'ul Fida'nın verdiği bilgilere göre Ebu Sa'id'in gönderdiği vergi memurlarını eli boş göndermişti (Ebul Fida, Takvim-i Buldan, 724 Senesine Ait Olaylar, C.IV.,:95) Demirtaş'ın bu tavırlarından Ebu Sa'id Bahadır Han, Onun artık bir isyan hali içinde olduğunu anlamıştı (Hafız Ebru, Zeyl-i Cami'üt-Tevarih:114)

Demirtaş, 1322 senesinde adına hutbe okutarak ve sikke kestirerek bağımsızlığını resmen ilan etmiştir (Hafız Ebru, Zeyl-i Cami'üt-Tevarih:115-116;) Demirtaş'ın bu isyanıyla ilgili olarak kaynakların farklı tarihler verdiği görülmektedir. Örneğin Amasya Tarihi 1321, Ravzatü's-Sefa 1321, Tarihi Güzide 1322 tarihlerini verirler. Olayın yılın son aylarında olduğuna dair bilginin de Amasya Tarihi'nde bulunduğunu göz önünde alırsak yaşanan yıl farkının aslında ay farkı olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle olayın tarihinin 1321'in son günleri ile 1322'nin ilk günleri arasında meydana geldiği söylenebilir. Ancak Cami'd-Düvel'in verdiği 1319 tarihi ile İkd'ül Cuman'ın verdiği 1324 tarihlerinde bir tarihlendirme hatası olduğu açıktır (Turan,1996:639). Bağımsızlığını ilan eder etmez en başta Memlûk Sultan'ından bundan başka Irak-ı Acem, Irak-ı Arap, Şam ve Horasan valilerinden destek istemişti. Onun bu girişiminde en büyük dayanağı ise Memlûk Sultanı'ydı. Çünkü aralarında çok iyi bir ilişki vardı. O, gerek Ermeni Krallığı'na yaptığı sefer gerekse 1319 senesi olayları esnasındaki yardım taleplerinin geri çevrilmediğini görmüştü. Bu amaçla Memlûk Sultanına mektup yazmış ve pahalı hediyeler göndermişti.

Demirtaş cephesinde bu gelişmeler yaşanırken Sultaniye'de de hareket vardı. Ebu Sa'id, Demirtaş'ın durumundan emin olmak için birkaç kez daha O'nu saraya davet etti. Fakat O, bu davetlerin hiçbirine karşılık vermedi (Uzunçarşılı,1967 :625) Bunun üzerine Demirtaş'ın isyanı Ebu Sa'id'in ve Sarayın gözünde kesinlik kazanmış oluyordu. Çobanlıların hısımları olan emirler, Demirtaş'ın bu hareketlerini babasının itibarını zedelemek için kullanıyorlar ve Ebu Sa'id Han'ı sürekli kışkırtıyorlardı. Bu durumdan çok sıkılan Emir Çoban, Ebu Sa'id'in huzuruna çıkarak oğlunun isyanını bastırmak için Bilad-ı Rum'a gitme musadesi istemişti (Spuler,1987:139). Fakat Ebu Sa'id, Emir Çoban'ın diğer oğulları ve Demirtaş ile birleşip Saraya yürümesinden ve Saltanatı ele geçirmesinden endişelendiği için Emir Çoban'a izin vermedi. Fakat durumdan oldukça rahatsız olan Çoban, Sultanın korkularının sebebini anlamazlıktan gelerek izin ısrarında devam etti. En sonunda çok ağır yeminler ederek Sultandan izin almayı başardı. O'nun Sultanı ikna ettiği dönem ağır kış mevsiminin yaşandığı bir zamandı. Üstelik nikris hastalığından da muzdaripti.

Ancak Çoban bunların hiçbirini düşünmeden sefere çıkmaya kararlıydı. O önemli seferlere çıkarken yanına alması gelenek haline gelmiş olan bütün İlhanlı kurmaylarını ve bol miktarda donanımlı birliği de beraberinde götürerek (724) 1324 senesinin kışında Memalik-i Rum'a doğru sefere çıktı (Spuler,1987:137). Bu arada Demirtaş Noyan'da babasının kendisinin üzerine geldiği istihbaratını aldı. Durumu değerlendiren Demirtaş savaşıma kararı aldı (Uzunçarşılı,1967:627).

Çoban Noyan, Anadolu'ya girdiğinde oğlu tarafından karşılanmayınca hadisenin gerçekliğinden ve ciddiyetinden emin oldu. Baba oğul karşılıklı karargahlarını kurdular. Gece basınca Demirtaş'ın adamlarından biri gizlice Çoban'ın karargahına geldi ve Çoban'a Demirtaş'ın savaşımayı göze aldığını söyledi. Gelen bu bilgi üzerine Çoban endişelenmeye başladı. Tecrübeli bir devlet adamı olan Çoban hemen bir çare düşündü. Demirtaş'ın emrindeki komutan ve beylere gizlice mektuplar göndererek isyanda inat etmemelerini bu işin sonunun çok vahim olacağını uzun uzun anlattı. Bu mektupları alan emirler Çoban'a hak vererek bu isyanın ve yaşanacak olan muharebenin sonuçlarını düşündüler ve savaşıma kararından vazgeçtiler.

Sabah olunca iki ordu birbirine iyice yaklaştı. Demirtaş Noyan, babasının ordusunun üzerine yürüdü. Ancak emrindeki ordu bu yürüyüşte oldukça isteksizdi. Demirtaş'ın askerleri çok ağır hareket ediyorlardı. Durumdan rahatsız olan Demirtaş, askerlerine niçin böyle davrandıklarını sordu. Bunun üzerine emirler:

“Bu işte bize ve sana zarar vardır ve bir emirin oğlu pederi üzerine asker çekip muharebe etmesi Moğol memleketinde fena bir adet çıkarmak demektir. Bunun sonu sana ve bize vahimdir. Şimdilik icab-ı maslahat pederini ikram ve izzetle karşılamaktır. Eğer üzerimize gelen pederin değil de başka bir beg olsa idi senin uğruna hepimiz canımızı feda ederdik” (Ravza'tü s-Sefa, C.V, s. 505-506'nakleden , Uzunçarşılı,1967:628)dediler. Bu durum karşısında ordusunun kontrolünü elinden kaçırdığını gören Demirtaş, taarruz fikrinden vazgeçti. Sonra atından inerek yaya olarak babasını karşılamaya gitti. Onu “hoş geldiniz” diyerek karşıladı. Duruma hakim olan Emir Çoban birkaç gün oğlunun yanında kaldı. Daha sonra oğlunu da yanına alarak merkeze doğru hareket etti. Bazı kaynaklarda Demirtaş'ın elinin bağlanarak götürüldüğü de yazılmaktadır. Merkeze vardıklarında Demirtaş Noyan'ı isyana teşvik eden emirler; Emir Sürkaci ve Kadı Necmeddin Tabasi Emir Çoban tarafından derhal idam ettirildiler. Böylelikle bu isyan hareketi Emir Çoban'ın engin tecrübesiyle çok kan akmadan ve devlete bir zarar vermeden bastırılmış oldu.

DEMİRTAŞ NOYAN'IN İKİNCİ KEZ BİLAD-I RUM'A VALİ OLMASI

Ebu Sa'îd Bahadır hanın huzuruna çıkarılan Demirtaş Noyan, af dilemesi üzerine Ebu Sa'îd tarafından bağışlanmış ve Anadolu genel valiliğine ikinci kez atanmıştır. Bu arada Emir Çoban'ın marifetiyle Emir Surkacı, Necmeddin Tabesi başta olmak üzere Demirtaş Noyan'ı Ebu Sa'îd'e karşı kışkırtan bütün emirler öldürülmüştü.(Hazıf Ebru, Zeyl-i Camiü't-Tevarih, : 114-115).

Anadolu'ya tekrar dönen Demirtaş Noyan, ilk iş olarak yaşanan bu sıkıntılı durumu fırsat bilerek itaatini bozarak Moğol idaresine muhalif tavır takınan Türkmen beylerinin üzerine yürüdü. İkinci valiliğinde daha sert ve baskıcı bir yönetim tarzı ortaya koyan Demirtaş Noyan'ın üzerine yürüdüğü ilk Türk Beyi Eşrefoğulları'nın o zamanki beyi II. Süleyman Bey'di. Kalabalık bir ordu ile Süleyman Bey'in üzerine yürüyen Demirtaş, 9 Ekim 1326 tarihinde Beyliğin merkezi olan Süleyman Şehri (Beyşehir)'ne saldırmış burasını tarumar etmiş ve II. Süleyman Beyi de feci bir biçimde öldürtmüştü (Uzunçarşılı,1967:628). İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın El-Ömeri'nin Mesalik'ül-Ebsar'ından aktardığına göre Demirtaş Noyan, Süleyman Bey'in burnunu ve kulaklarını kestirmiş hayalarını kestirerek alnına astırmış gözlerini de oydurduktan sonra Beyşehir Gölüne atmıştır (Uzunçarşılı:628).

Demirtaş Noyan, Hamidoğlu Dünder Bey'in de üzerine yürümüştür. Bunun haberini alan ve Demirtaş Noyan ile başa çıkamayacağını anlayan Dünder Bey, beyliğinin merkezi olan Eğridir'i terk etmiş ve yine beyliğine ait olan Antalya'ya kaçmıştır. Demirtaş, Hamidoğlu Dünder Beyi takip ederek Antalya'ya gelmiş burasını ele geçirerek Dünder Beyi öldürmüştür. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın verdiği bilgiye göre devrin bazı kaynakları bu olayın (724) 1324 senesinde meydana geldiğini zikreder. Ancak bu olayın Süleyman Bey vakasından sonra olduğu ve Süleyman Bey vakasının da Ekim 1326'da olduğu bilgisinin elimizde kesin olduğunu düşünecek olursak söz konusu kaynakların bir tarihlendirme hatası yaptıkları açıktır (Uzunçarşılı,1967:628).

Demirtaş Noyan, bu icraatından sonra, Turgutluoğlu memleketini, Şecaaddin memleketini, Doğancık ilini, Bolu civarını ve Yakub ilini ele geçirmiştir (Uzunçarşılı,1967:628). Daha sonrasında da Anadolu'da bulunan diğer Türk Beyliklerinden Afyon civarında bulunan Sahibataoğulları'nın üzerine Eratna Bey'i göndermiştir. Bunun üzerine beyliğin o zamanki beyi olan Sahibataoğlu Nasrüddin Ahmed Bey, Germiyan Beyi olan Yakub Beye sığınmıştı. Germiyanlıoğulları Anadolu'da kurulan Türk Beylikleri içinde Karamanoğullarından sonra en güçlüsüydü. Batı Anadolu'nun neredeyse tamamına hakimdi. Aydınöğulları, Karesioğulları ve Saruhanoğulları ilk kuruldukları zamanlar Germiyanlıoğulları'nın uç beyi konumundaydılar. Germiyanlıoğlu bu gücüne güvenerek Sahibataoğlu'nu kabul etti. Eratna Bey'e

karşı müdafaa etti. Eratna Bey, Necmeddün Beyi yakalayamadı. Ama 1327 tarihinde gerçekleştirdiği bu sefer neticesinde Karahisar'ı ele geçirdi.

Demirtaş Noyan'ın Anadolu beylerine yönelik başka planları da vardı. Denizli'de bulunan İnançoğullarının üzerine yürümeyi planlıyordu. Ama Sultaniye'den gelen haberler Demirtaş'ın planlarını bozmuştu. Haberi alan Demirtaş Noyan, Eğridir'den Sivas'a doğru yola çıkmış Eratna Bey'i de yanına çağırmıştır (Uzunçarşılı,1967: 629).

SONUN BAŞLANGICI: EBU SA'İD'İN ÇOBANLILARA KARŞI TAVIR ALMASI

Demirtaş Noyan Anadolu'da muhalifleriyle uğraşırken Sultaniye'de Ebu Sa'îd Bahadır Han, Demirtaş'ın babası Emir Çoban'a karşı tavır almaya başlamış ve Çobanlıları devlet yönetiminde etkisiz hale getirmek için girişimlerde bulunmaya bulunmuştu. Çocuk denecek yaşta sultan olan Ebu Sa'îd Bahadır Han kendisini hep bu ailenin özelliklerde Emir Çoban'ın gölgesinde hissediyordu. Bu durumdan da çok rahatsız oluyordu. Fakat saltanatının ilk yıllarında siyaset tecrübesi ve gücü bu aileyi tasfiye etmeye yetmiyordu. Daha öncede söz edildiği gibi kalkıştığı bir girişimi başaramamış hatta Çobanlılar bu girişimden güçlenerek çıkmışlardı. Şimdi ise Ebu Sa'îd, geçen on yıllık sürenin ardından hem yetmiş hem tecrübe kazanmış hem de gücünü artırmıştır. Dolayısıyla da artık sırtında bir kambur gibi taşıdığı ve saltanatına gölge düşüren bu aileden kurtulmak için yeterli gücü kendinde gördüğünden bu işi bir an önce halletmek istiyordu.

Ebu Sa'îd Bahadır Han ilk iş olarak Emir Çoban'ın diğer oğlu olan Dımaşk Hoca'dan başladı. Devlet merkezinde bulunan devlet işlerinde ahlaksız tavırlar içinde bulunduğu herkesçe kabul edilen Dımaşk Hoca'nın bu kusurunu da fırsat bilerek onu öldürttü. Daha sonra da Emir Çoban ve ahfadının katli için Horasan'a ve Demirtaş'ın maiyetindeki emirlere gizlice mektuplar gönderdi. Ayrıca bu mektupları getiren şahıs Demirtaş'a da bir ferman getirmiş ve Sultan'ın kendisini özlediğini ve Saraya çağırıldığını bildirmişti (Uzunçarşılı,1967: 630). Ebu Sa'îd'in buradaki amacı Demirtaş'ı sarayına getirterek işini burada bitirmektir.

Fakat bu mektupları getiren heyet Derbent sınırında Demirtaş'ın adamlarınca yakalanmışlar ve üzerlerinde Ebu Sa'îd'in emirlere gönderdiği mektupları bulmuşlardır. Demirtaş'ın yanına getirilen bu adamlar işkence ile konuşturulmuşlar böylelikle Demirtaş Noyan, kardeşlerinin katledildiğini mallarının yağma edildiğini ayrıca bundan başka babasının Ebu Sa'îd'e karşı asker çektiğini de öğrenmiş oluyordu. Bu durumdan endişelenmeye başlayan Demirtaş Noyan, Ebu Sa'îd'in babası Emir Çoban'a karşı galip gelirse sıranın kendisine geleceğini çok iyi biliyordu. Demirtaş Noyan bu elçileri öldürdükten

Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)

sonra mektupların gönderildiği elçileri çağırttı ve kendilerine Ebu Sa'îd'in gönderdiği mektupları gösterdikten sonra onları da öldürttü (Uzunçarşılı, 1967: 629).

Tehlikenin iyice yaklaştığının farkında olan Demirtaş çıkış yolları aramaya başlamıştı. Aklına ilk gelen çıkış yolu ise; daha evvelden arasının iyi olduğu Memlûk Sultanı'na sığınmaktı. Fakat aşağıda değinileceği sebeplerden ötürü Demirtaş burada başına ne geleceğinden pek emin değildi. Şimdi ona iki yol gözüküyordu. Ya Anadolu'da kalıp Ebu Sa'îd'in gelişini bekleyecek ya da Mısır'a giderek kendisini bir belirsizliğe atacaktı. O ikincisini seçti.

DEMİRTAŞ NOYAN'IN MISIR'A FİRARI VE İDAMI

Demirtaş Noyan'ın daha önce de zikredildiği gibi Memlûk Sultanı'yla arası oldukça iyiydi. Demirtaş Noyan, Memlûk Sultanı'ndan iki defa yardım talep etmiş her ikisinde de beklediği desteği bulmuştur. Bundan dolayı O, Mısır'ı kendisi için güvenli bir sığınak ve iyi bir müttefik olarak görüyordu. Başlangıçta da böyle olan bu durum zaman içindeki gelişmelerin ışığında değişmişti. Her şeyden önce Demirtaş Noyan, Ebu Sa'îd'e karşı isyan edip bağımsızlığını ilan ettiğinde duruma müdahale etmek için Anadolu'ya gelen babası Emir Çoban, bu durumu uzunca bir mektup ile Memlûk Sultanı'na bildirmişti (Milani, 1971 "Ebu Sa'îd", 191). Bu mektup Mısır Sultanı'nda Demirtaş'a karşı bazı şüphelerin oluşmasına sebep olmuştur. Fakat Mısır Sultanı'yla Demirtaş'ın arasının açılmasının temel sebebi; başlangıcı 1325 yılına kadar uzanan "köle" meselesidir. Kuzey ve doğu ülkelerinden getirilen köleler Anadolu üzerinden Mısır'a götürülür ve burada satılırdı. Fakat Demirtaş Noyan 725 (1325) senesinden itibaren bu geleneğe son verdi ve bu işi yasakladı (Uzunçarşılı, 1967: 629). Memlûk Sultanı el-Melik en-Nasır, bu durumu düzeltmek için bir takım yollara başvurmuş ve bazı hediyeler göndermişse de Demirtaş Noyan'ı bu kararından döndürememiştir. El-Melik en-Nâsır, bunun üzerine Demirtaş Noyan'ın bu tavrını babası Emir Çoban'a bildirmişti. babasının Demirtaş'ı uyarması üzerine Demirtaş bu kararından vazgeçmişti. Bunun üzerine de Memlûk Sultanı kendisine bir hil'at göndermişti. Demirtaş da bu hil'atı alıp kabul etmişti. Böylelikle Demirtaş ile el-Melik en-Nasır'ın arası düzelmiş oluyordu. İlişkiler düzelmiş olmasına rağmen Demirtaş tedbiri elden bırakmamış ve Anadolu'nun güney sınırlarında Mısır'dan gelebilecek saldırılara karşı tedbir almaya devam etmişti. Çünkü Memlûk Sultanı'nın kendisi hakkındaki düşüncelerinden emin değildi.

Bu arada merkezden kendisine yönelen tehdit giderek artıyor ve yaklaşıyordu. Gelen mektuplarda ve istihbaratlarda Ebu Sa'îd Bahadır Han'ın hem babası hem de kendisinin katledilmesi için sürekli emirlere mektuplar yazdığı ve bazı hazırlıklar yaptığı haberleri geliyordu. Durumun iyice

zorlaştığını anlayan Demirtaş Anadolu'da kalmasının kendisi için büyük bir tehlike oluşturduğunun farkında idi. O emirlerini toplayıp bu durumu istişare etti. Emirlerinden bazıları Anadolu'da kalıp savaşmayı bazıları da Mısır'a kaçmayı öneriyorlardı. O, ilk başta Ebu Sa'îd ile savaşmayı göze almıştı. Bunun için savaş hazırlıklarına başlamıştı (Spuler,1987:138). Her bir emirini bir kaleye yerleştiren Demirtaş kendisi de Larende Kalesi'ne yerleşmişti (Uzunçarşılı,1967: 631). Ancak daha sonra cesareti kırılan Demirtaş, Memlûk Sultanı'nın yanına sığınmayı daha doğru buldu. El-Melik en-Nasır'a bir mektup yazdı babasının ve kardeşinin başına gelenleri anlattı ve Ebu Sa'îd'in kendisinin peşinde olduğunu belirterek Anadolu valiliğinin Mısır'a geçmesi karşılığında can güvenliğinin sağlanmasını talep etti. Bunu yaparken kafası çok karıştı. Bir taraftan Mısır'dan gelen hil'at kendisini umutlandırırken diğer taraftan geçmişte yaptığı işlerden dolayı Mısır'dan pek emin olamıyordu. Ama başka bir çıkar yolu da gözükmüyordu. Demirtaş Noyan, Larende Kalesi'ne pek çok erzak ve malzeme bıraktıktan sonra ailesini buraya yerleştirdi. Kendisi de askerlerini toplayıp Ebu Sa'îd'in emriyle bir sefere çıktığını söyledi ve öylece yola çıktı. Ancak Anadolu'yu terk ederken Behisni yakınlarına geldiği zaman asıl niyetini açık etti. Mısır'a gittiğini ve isteyenlerin kendisi ile gelebileceğini isteyenlerin ise geri dönebileceğini ilan etti. Bunun üzerine kafileden ayrılanlar oldu Demirtaş ise kalanlar ile beraber yoluna devam etti. Maiyetinde 300 kişilik bir süvari birliği vardı. Anadolu'dan ayrılmadan önce Eratna Bey'i Anadolu valisi olarak yerine bıraktı. Demirtaş 1327 Ocak'ında Şam (Dımaşk)'a vardı. Burada şehrin valisi Emir Seyfeddin Tengiz tarafından karşılandı. Şam'da çok iyi bir biçimde karşılanan ve ağırlanan Demirtaş burada iki üç gün kaldıktan sonra yoluna devam etmiştir. Kendisi önden yola çıkan Demirtaş'ın maiyeti ve eşyaları arkasından gönderilmişti. Demirtaş'ın Şam'dan ayrıldığını haber alan el-Melik en-Nasır, misafirinin ihtiyaçlarıyla beraber Emir Seyfeddin Togay Çaşnigir'i Gazze'ye göndermiş ve burada karşılamasını emretmişti. Burada karşılanan Demirtaş iki gün bu kasabada kalıp dinlendikten sonra Mısır'a doğru yola devam etti. 23 Rebiülevvel 725 (21 Ocak 1327) tarihinde Mısır'a vardı. Burada büyük bir törenle karşılanan Demirtaş Noyan, Emir Toyboğa'nın refakatinde Sultanın huzuruna çıktı. Bu törende Demirtaş Noyan, eğilerek üç defa yeri öptü(Uzunçarşılı ,1967: 633). Mısır Sultanı da onu güler yüzle karşılayarak elinden tutup yanına oturttu. Sonrada kendisine en ağır hil'atı giydirdi. O gün Sultan ile Demirtaş Noyan beraber ava çıktılar. Sonrasında Kalatü'l Cebel'de bulunan Elcavlı'nın sarayına yerleştirildi. Her türlü ihtiyacı karşılanan Demirtaş Mısır'da çok iyi ağırlanıyordu. Emir Tugay Çaşnigir'de Demirtaş'ın refakatine verilmişti.

Demirtaş, Ocak'ın 24'ünde el-Melik en-Nasır'a hediye olarak getirdiği yüz iğdiş at, seksen Horasan devesi, beş köle, kıymetli elbiseler ve mücevherleri Sultan'a sunmuştu. El-Melik Nasır ise, bunlardan murassa atlas kaftan ile bir

Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)

iğdiş atı ve bir düzine deveyi kabul etti. Diğerlerini kibarca iade hediye etti.(Uzunçarşılı,1967:634) Sonrasında Sultan'ın huzuruna çıkıldı. Sultan teşrifatçılara Demirtaş'ı sağında bir aşağısına oturtmalarını emretti. Bu Demirtaş'ı biraz üzümüştü. Demirtaş'ın üzüldüğünü fark eden Sultan, Emir Bederetin Çenkli'yi göndererek durumu anlattı. Çünkü Sultan böyle yapmakla aslında Demirtaş'a iltifatta bulunmuştu. Sultan sağ tarafına babası gibi gördüğü ve küçüklüğünden beri yetişmesinde katkısı olan emirleri oturturdu. Demirtaş'ı da bunların arasına oturtmuştu. Durumun böyle olduğunu anlayan Demirtaş'ın gönlü olmuştu. Sonrasında Sultan ile mütalâaya başladılar. Anadolu üzerine konuşular. Demirtaş, Sultan'ın yakın ilgisinden aldığı cesaret ile Sultandan kendi emrine kalabalık bir ordu vermesini ve Anadolu üzerine yürütmesine müsaade etmesini istedi. Aslında bu teklif el-Melik en-Nasır'ında hoşuna gitmişti. Ama Sultan durumu riske etmek istemiyordu. Anadolu'daki ve İlhanlı Sarayındaki durumdan emin olmak istiyordu. Çünkü gelen istihbarata göre Emir Çoban hala yaşıyordu üstelik Ebu Sa'îd'e karşı asker çekmişti. Bu sebeplerden dolayı el-Melik en-Nasır, Demirtaş'ın teklifini yukarıdaki sebepleri zikrederek doğru olamayacağını bildirdi. Bu sırada el-Melik Nasır Karamanoğlundan Larende'de bulunan Demirtaş'ın ailesini ve mallarını Mısır'a getirmesini emretmişti.

Demirtaş Noyan, birkaç zamandır münhal bulunan emirlikten de istifade edilerek Sultan tarafından emir ilan edildi. Böylelikle Demirtaş artık Mısır ümerasından olmuştu. 25 Ocak'ta yapılan bir törenle kendisine emirlik tevdi edilmiş ve Mısır ümerasının giydiği bir elbise de kendisine giydirilmiştir.

Bu arada Emir Çoban'ın amcasının oğlu olan Emir Şehinşah 6 Şubat 1328 tarihinde Mısır'a gelmişti. O, Ebu Sa'îd ile Emir Çoban arasındaki çekişmeyi Memlûk tahtına bildirmek üzere gönderilmişti. Fakat ne var ki o varıncaya kadar Emir Çoban Herat'a vasil olmuştu. İkram ve izzetle karşılanan Şehinşah, Demirtaş'ın yanına misafir verildi.

Bu olaydan birkaç gün sonra da 6 Şubat 1328 tarihinde de Demirtaş Noyan'ın maiyeti ve malları Mısır'a varmıştı. Demirtaş'ın gelen kafilesi yaklaşık 600 atlıdan oluşuyordu. Bunlar Kahire Darü'z-ziyafiyesinde ağırlandı. Askerlerini denetleyen Demirtaş memleketlerine dönmek isteyen askerlere yolluklarını da vererek müsaade etti. Ayrıca bunlara mani olunmaması için Şam emirlerine de bilgi verildi. Ayrılanların sayısı yaklaşık 90 civarındaydı.

Bu esnada bir gelişme daha yaşanmaktaydı. Aynı günlerde Ebu Sa'îd'den Memlûk ülkesine elçiler gelmişti. İki kişi olan bu elçiler beraberlerinde getirdikleri çok kıymetli hediyeyi el-Melik en-Nasır'a sunmuşlardı. Birde Ebu Sa'îd'den mektup getirmişlerdi. Bu mektupta Ebu Sa'îd Bahadır Han, Memlûk ülkesi ile İlhanlılar arasında uzunca bir zamandır

haberleşme sağlanamadığından sitem ediyor ve iki ülke arasında kalıcı bir barışın temin edilmesini arzu ettiğini bildiriyordu. Bunun akabinde Emir Çoban'ın durumundan şikayet ediliyor ve katli için tedbirler alındığından söz ediliyor bu durum karşısında el-Melik en-Nasır'ın fikri soruluyordu. Bunun üzerine el-Melik en-Nasır'da elçilere Demirtaş Noyan'ı sormuştu. Elçilerin bilgilerinden Demirtaş'ın Mısır'a sığındığının henüz Sultaniye'de öğrenilmediği anlaşılmıştı. El-Melik en-Nasır, elçileri misafir ederek Demirtaş'ın huzuruna çıkardı. Fakat Demirtaş elçilere fazla itibar etmedi. Elçiler sonraki gün geriye dönmek üzere yola çıktılar. Bunlarla beraber Emir Seyfeddin Oruç'da Ebu Sa'îd'e elçi olarak gönderilmişti. El-Melik en-Nasır, bu elçiyle bir mektup göndermiş ve bu mektupta Demirtaş'ın affını istemişti.

Fakat elçilerin yola gittiği gün Karamanoğlu İbrahim Bey'den bir elçi ve mektup gelmişti. Karamanoğlu mektubunda: *"Sultanın emri ile Demirtaş'ın evlad ve ailesinin bulunduğu kaleye gittim ve Sultanın emri ile onların nezdine geldiğimi söyledim. Onlara Demirtaş'ın Mısır'da yanlarına gelmelerini bildiren mektubu gönderdim ise de bizim Mısır'a gitmeye ihtiyacımız yoktur diye cevap verdiler. Demirtaş'ın oğlu babası ile aralarında bir şifre olduğunu ve bunun vasıl olmadığını söyledi"*. Diyordu. Aslında Demirtaş'ın düşmanı olan İbrahim Bey, Demirtaş hakkında çok kan dökmüş ve Müslümanlardan pek çok insanı öldürmüş cesur ve cüretkar bir adamdır. Mısır'a gitmiş olması herhalde Mısır tahtına tamah etmesinden kaynaklanmaktadır diyerekten hem el-Melik en-Nasır'ın içine bir kuşku düşürmüş hem de Demirtaş'ı gözden düşürmüştür. İbrahim Bey bu mektubu Demirtaş'ın ikinci valiliğinde öldürdüğü Hamidoğlu Dünder Bey'in oğlu ile göndermişti ki böylelikle Demirtaş'ı iyice zor durumda bırakmak istiyordu. Bunda da başarılı oldu. Huzura çıkan Hamidoğlu, el-Melik en-Nasır'ın huzurunda Demirtaş'tan babasının kanının davasını istedi. Bu duruma canı sıkılan el-Melik en-Nasır emirlerini toplamış Demirtaş'ı da çağırılmış ve ikisini karşılıklı konuşturmuştu. Oldukça gergin bir konuşma olmuş ve iki bey boğaz boğaza kavga etmişlerdi. Sonrasında Karamanoğlu'nun mektubuna cevap yazılarak Hamidoğlu geri gönderilmişti. (Uzunçarşılı,1967:631)

Bu olaydan rahatsız olan el-Melik en-Nasır, Demirtaş'ın art niyet taşıdığına karar vermiş ve 18 Haziran 1328 tarihinde onu tutuklayarak hapsedirmişti. Bu olaydan çok etkilenen Demirtaş bir iki gün hiçbir şey yiyememişti. kendisi ile ilgilenen Emir Feclis, O'na burada tutulma amacının Ebu Sa'îd'in elçilerine karşı bir taktik olduğunu elçilerin kendisini sefahat içinde görmelerinin doğru olmayacağını söyleyerek onu teselli etmeye çalıştı(Uzunçarşılı,1967:633)

Bu durumdan çok sıkılan Demirtaş, bir gün Emir Seyfeddin'e istediğiniz paraysa vereyim, kılıçsa öldürün! Kurtulayım. Hapisten muradınız nedir? şeklinde serzenişte bulunmuştu. Bu günlerde Ebu Sa'îd'in Sarayından üç kişilik bir elçi heyeti gelmişti. Bunların geliş amacı Demirtaş'ı istemektir.

Anadolu’da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)

Heyetin başı Ebu Sa’id’in candarı olan Obacı’ydı. Obacı, el-Melik en-Nasır’a sunduğu mektupta Ebu Sa’id Han, evvelce İlhanlılara sığınan Memlûklü Kara Sungur El Mansuri’nin geri iade edilmesi karşılığında Demirtaş’ı istediğini beyan etmişti. El-Melik en-Nasır elçileri Demirtaş ile görüşürdü. Gelen teklifi baştan kabul etti ancak tam kafilenin yola çıkacağı zaman kararını değiştirdi. O elçilere Demirtaş’ı diri olarak veremeyeceğini sadece kellesini verebileceğini söyledi. Bunun üzerine elçiler biz O’nu diri olarak götürmek üzere emir aldık başka bir işe kalkışamayız dediler. El-Melik en-Nasır, elçilere Demirtaş’ın idamına şahitlik yapmalarını emretti. Böylelikle Demirtaş Noyan çalkantılarla geçen hayatının sonuna gelmiş oluyordu. 728 senesi Şevvali’nin dördüncü perşembesi (1 Eylül 1327) Demirtaş Noyan zindanından çıkarıldı. Kurafe’ye götürüldü. Aytemiş ve Emir Seyfeddin vardı. Demirtaş’ın ayakları ve kolları bağlanmıştı. O son dakikalarında “*Bana teminat veren Aytemiş nerede Feclis Nerede*” diye bağıyordu. Aytemiş ise utancından saklanıyordu. O, tekrar bağırdı. “*Ya hu beni öldürmek için bir kılıcınız yok mu?*” (Uzunçarşılı,1967: 639)

Demirtaş, kalenin Bab-ı Sır denilen kısmında bulunan elçilere gösterildikten sonra boğduruldu. Ölüsü elçilere tekrar gösterildikten sonra başı vücudundan ayrıldı ve cesedinin derisi yüzülerek dolduruldu ardından da elçilere teslim edildi. Demirtaş’ı canlı teslim almak üzere emir alan elçiler cesedi kabul etmediler. Bunun üzerine el-Melik en-Nasır cesedi kendisi gönderdi. Ebu Sa’id’e bir de mektup gönderen el-Melik Nasır; “*Ben senin düşmanın başını sana gönderiyorum sen de benim düşmanım olan Kara Sungur’u bana gönder*” demişti. Ne var ki daha elçiler Ebu Sa’id’e ulaşmadan Kara Sungur kendi eceli ile ölmüştü. Ancak İbn-i Haldun bu meseleyi kaleme alırken Kara Sungur’un Demirtaş’a yapılan karşılığı olarak öldürüldüğünü yazar. (Uzunçarşılı,1967:641)

Demirtaş’ın ölümü, duyan herkesi çok etkilemişti. Öldüğünde otuz bir yaşında idi. Ölüm tarihi tam olarak 4 Şevval 728 (12 Ağustos 1328)’dir. Demirtaş’ın cesedi Harran kapısının dışına defnedildi. O Mısır’da 7 ay kadar bir süre kalmıştı. Sonraları Çobanoğulları devletini kuran oğlu Küçük Şeyh Hasan, (Gül,2005:97)Memlûk Sultanından babasının kemiklerini istemişti. Ancak Memlûk Sultanı defin yeri belli değildir diyerek bu isteği geri çevirmişti.

Demirtaş’ın ölümü Anadolu’da ve İlhanlı Sarayında bir dönüm noktasına tekabül eder bu tarihten itibaren Anadolu’da Eratna Bey etkisini göstermeye başlayacaktır. İlhanlı sarayında ise hem Demirtaş’ın hem de diğer kardeşleri ve babaları Emir Çoban’ın öldürülmüş olmaları Ebu Sa’id’i oldukça rahatlatmıştı. Saltanatını bu ailenin gölgesinde geçiren Ebu Sa’id Bahadır Han, artık bu aileden kurtulmuş ve devlet üzerinde tek hakim güç olmuştu. Dolayısıyla Ebu Sa’id Bahadır Han’ın saltanatını Çobanlılardan önce ve sonra diye iki kısma ayırırsak artık saltanatının ikinci kısmı başlamış oluyordu.

KAYNAKÇA

- Ahmet Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri, neş.Tahsin Yücel, MEB yay. Ankara, 2001.
- Aksarayî, Kerimüddîn, *Müsameret'ül – Ahbar ve Musayeretül'ül – Ahyar*, çeviren:Öztürk, Mürsel.(2000) TTK, Ankara
- Aksarayî, Kerimüddîn, *Müsameret'ül – Ahbar ve Musayeretül'ül – Ahyar*, yay. Turan, Osman (1944) TTK, Ankara
- Anonim Selçukname, Neş. F.Nafiz Uzluk, Ankara, 1952.
- Ebu'l Fida el-Hamavî, Kitab-ı Takvim-i Buldan, ed. Fuad Sezgin, Frankfurt, 1992.
- Gül, Muammaer, *Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Moğol Hakimiyeti*, Yeditepe yay, İstanbul, 2005.
- Hafız – ı Ebru, *Zeyl – î Cami'üt – Tevarih – i Reşidi*, Yay.(1317) H.Beyani, Tahran,
- Kitabü's-Sülûk Tercümesi*, Zakir Kari Urgan TTK, KTP daktilolu, yazma eserler Koleksiyonu.
- Melvile, Charles, *The Fall of Amir Chupan and The Decline of The İlkhante 1327-37*, Indiana University, Indiana,1999.
- Milani, Hüseyin Peyrovi, *Ebu Sa'îd Bahadır Han*, Ankara Üniversitesi DTCF, 1971. (Basılmamış Doktora Tezi)
- Mirhond, Ravzat'üs – Safa*, yay. (1338) Pervizi, Tahran
- Özgüdenli, Osman, *Orta Çağ Türk İnan Tarihi*, Kaknüs Yay, İstanbul, 2006.
- Smtth, John Mason, “*Qışlaqs and Tümens*”, The Mongol Empire and Its Legacy, Leiden, 2000.
- Spuler, Berthold, *İnan Moğolları*, çev. Cemal Köprülü, TTK, Ankara, 1987.
- Sümer, Faruk.(1970) “Anadolu'da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara,
- Togan, Zeki Velidi. (1931) “*Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti*”, Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, I. İstanbul
- Turan, Osman(1996) *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi yay, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (1937)*Anadolu Beylikleri*, TTK, Ankara,
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. (1988) *Osmanlı Devleti Teşkilatına Methal*, TTK, Ankara
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. (1967) “*Emir Çoban Sulduz ve Demirtaş*”, Belleten, XXXI. (124), Ankara.

Anadolu'da Bir İlhanlı Valisi: Demirtaş Noyan (1314-1328)